

АБ РАЗВІЦЦІ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ Ё ПЕРЫЯД ВЯЛКАГА КНЯСТВА ЛІТОЎСКАГА

Казароўец Яўген Аляксандравіч, Беларусь

Беларускі дзяржаўны медыцынскі ўніверсітэт

Беларусь, Мінск

Навуковы кіраўнік – ст. выкладчык Ратынская Н.В.

В данном научном докладе представлены основные концепции происхождения белорусского языка. Посредством анализа юридической, религиозной и летописной литературы Великого княжества Литовского были определены основные этапы и закономерности развития белорусского литературного языка в период Великого княжества Литовского.

Ключевые слова: Восточная Европа, Великое княжество Литовское, Средние века, белорусский язык, филология, литература, старобелорусская лексика, Франциск Скорина, белорусская Библия, книгопечатание, летописи, юридическая средневековая литература, статуты Великого княжества Литовского.

ABOUT THE DEVELOPMENT OF BELARUSIAN LITERARY LANGUAGE IN THE PERIOD OF THE GRAND DUCHY OF LITHUANIA

Kazarovets Yauheni Aliaksandravich, Belarus

Belarusian State Medical University

Belarus, Minsk

Scientific supervisor – senior lecturer Ratunskaya N. V.

In this scientific report have been introduced basic concepts of the origin of Belarusian language. Through the analysis of legal, religious and annalistic literature of the Grand Duchy of Lithuania have been determined basic stages and consistent patterns of the development of Belarusian literary language in the period of the Grand Duchy of Lithuania.

Keywords: the Eastern Europe, The Grand Duchy of Lithuania, Middle Ages, Belarusian language, philology, literature, old Belarusian vocabulary, Francisk Skorina, Belarusian Bible, typography, annals, legal mediaeval literature, statutes of the Great Duchy of Lithuania.

Мэта даклада: вызначыць паходжанне старабеларускай літаратурнай мовы, прааналізаваць яе развіццё ў ВКЛ у XIV-XVIII стст., вызначыць асноўныя моўныя асаблівасці, параўнаць сучасную і старабеларускую літаратурныя мовы.

Задачы даклада: азнаёміцца са старабеларускай мовай праз юрыдычныя, рэлігійныя і летапісныя творы XIV-XVIII стст.

У сучаснай лінгвістыцы існуюць дзве канцэпцыі паходжання беларускай мовы:

І канцэпцыя. Зыходнай базай для ўтварэння кожнай з трох

усходнеславянскіх моў (у тым ліку і беларускай) стала літаратурная мова ўсходніх славян перыяду XI–XIV ст. Лічыцца, што менавіта ў гэты перыяд тэксты на старажытнарускай літаратурнай мове паступова насычаюцца мясцовымі моўнымі рысамі. Гэту канцэпцыю падтрымліваюць многія навукоўцы як у Беларусі, так і за яе межамі.

II канцэпцыя. Зыходнай базай для ўтварэння беларускай мовы паслужыла мова праславянская, г.зн. мова, якую прынята лічыць мовай старажытных славянскіх плямёнаў, на базе якой пасля яе распаду ў VI–VII стст. і ўзніклі асобныя славянскія мовы.

Асноўнымі групамі літаратурна-пісьмовых помнікаў, створаных на тэрыторыі Беларусі ў XIV–XVII стст., былі *дзелавыя, рэлігійныя (канфесійныя) і свецка-мастацкія*. У гэты час усе найважнейшыя віды пісьменнасці былі заснаваны на беларускай мове, мелі беларускамоўную аснову. У адпаведнасці з гэтым можна вылучыць тры асноўныя стылі старабеларускай літаратурнай мовы: 1) *дзелавы (справодны)*; 2) *рэлігійны (канфесійны)*; 3) *мастацкі*.

У XIV ст. пры князю Альгердзе (1296–1377 гг.) беларуская мова стала дзяржаўнай мовай ВКЛ. Правое становішча яе як дзяржаўнай было юрыдычна замацавана ў другой і трэцяй рэдакцыях Літоўскага Статута (1566 і 1588 гг.). Дзякуючы гэтаму, у XIV–XVII стст. на беларускай мове была створана вялікая колькасць юрыдычна-дзелавых помнікаў.

Прымусовая паланізацыя і акаталічванне беларускага насельніцтва з канца XVI ст., калі беларуская мова фактычна была выведзена з сацыяльнага ўжытку і адзінай дзяржаўнай мовай пасля 1696 г. стала мова польская, стварылі неспрыяльныя ўмовы для развіцця дзелавога пісьма па-беларуску.

Беларуская дзелавая пісьменнасць, якая даволі інтэнсіўна развівалася ў часы ВКЛ, была цесна звязана з народнай гутарковай мовай, бо прызначалася для шырокага выкарыстання ў практычнай дзейнасці людзей.

Выдавецкая дзейнасць Ф. Скарыны адносіцца да той эпохі, калі мова беларускай пісьменнасці ў сваіх найважнейшых жанрава-стылёвых разнавіднасцях перажывала працэс актыўнай дэмакратызацыі, якая ажыццяўлялася шляхам свядомага ці стыхійнага выцяснення з пісьмовых тэкстаў архаічных старажытнарусскіх і царкоўнаславянскіх рыс і замены іх адпаведнымі сродкамі жывой беларускай мовы.

Лексічны склад скарынаўскіх выданняў вызначаецца арыгінальнасцю і непаўторнасцю на фоне старабеларускай і наогул усходнеславянскай пісьменнасці таго часу: генетычную аснову яго слоўніка складае спрадвечна беларуская, царкоўнаславянская і заходнеславянская лексіка.

Заслуга Ф. Скарыны заключаецца ў тым, што ён прымяняльна да патрэб свайго часу стварыў *асобны тып гібрыднай царкоўнаславянска-беларускай пісьмовай мовы*, аналага якога немагчыма знайсці ва ўсходніх славян таго часу. Выданні Ф. Скарыны з'яўляюцца выдатным узорам беларускага варыянта царкоўнаславянскай мовы. Захаваўшы царкоўнаславянскую моўную аснову ў сваіх перакладах, ён узбагаціў іх беларускімі моўнымі сродкамі ў такой ступені, што мова яго перакладаў заняла самае крайняе становішча ў беларускай рэдакцыі царкоўнаславянскай мовы і фактычна аказалася прамежковым зв'язком

у працэсе пераходу ад царкоўнаславянскай мовы да беларускай у сферы рэлігійнага ўжытку.

Вызначаны Ф. Скарынам кірунак выкарыстання беларускай мовы ў рэлігійных жанрах знайшоў далейшы працяг ў дзейнасці такіх яго паслядоўнікаў, як *Сымон Будны* і *Васіль Цяпінскі*, якія ўжо амаль цалкам перайшлі на беларускую мову.

Адметнае месца ў гісторыі беларускага летапісання займаюць летапісы XIV–XVII стст., якія былі створаны як агульнадзяржаўныя ў ВКЛ. Іх прынята называць беларуска-літоўскімі, бо яны – духоўны набытак двух народаў – беларускага і літоўскага, якія жылі ў адной дзяржаве амаль пяць стагоддзяў. Да нашага часу захаваліся чатыры беларуска-літоўскія зводы летапісаў у 23-х спісах, у якіх беларуская мова адлюстравалася неаднолькава: у адных пераважаюць рысы жывой народнай гаворкі, у іншых пры наяўнасці беларускіх асаблівасцей шырока адлюстроўваецца традыцыйная лексіка, граматычныя і фанетычныя рысы ўсходнеславянскай і стараславянскай моў.

Пачаткам апошняга этапу летапісання на Беларусі лічыцца перыяд з сярэдзіны XVII ст., калі пачынаюць стварацца гарадскія хронікі. Да нашага часу дайшоў Віцебскі летапіс Панцырнага і Аверкі, які ствараўся прыблізна з сярэдзіны XVII ст. па 1768 г. і быў напісаны на польскай мове.

Такім чынам, летапісы маюць вялікае культурна-гістарычнае значэнне не толькі як помнікі нацыянальнай літаратуры, але і як помнікі гісторыі беларускай літаратурнай мовы.